Հավելված 2

Նկար 1: Եր. Մելիք, Պրոլետարական գրականության ճամբաները, Խորհրդային Հայաստան, Երևան, 1922, հունիսի 14, № 130:

Հավելված 2

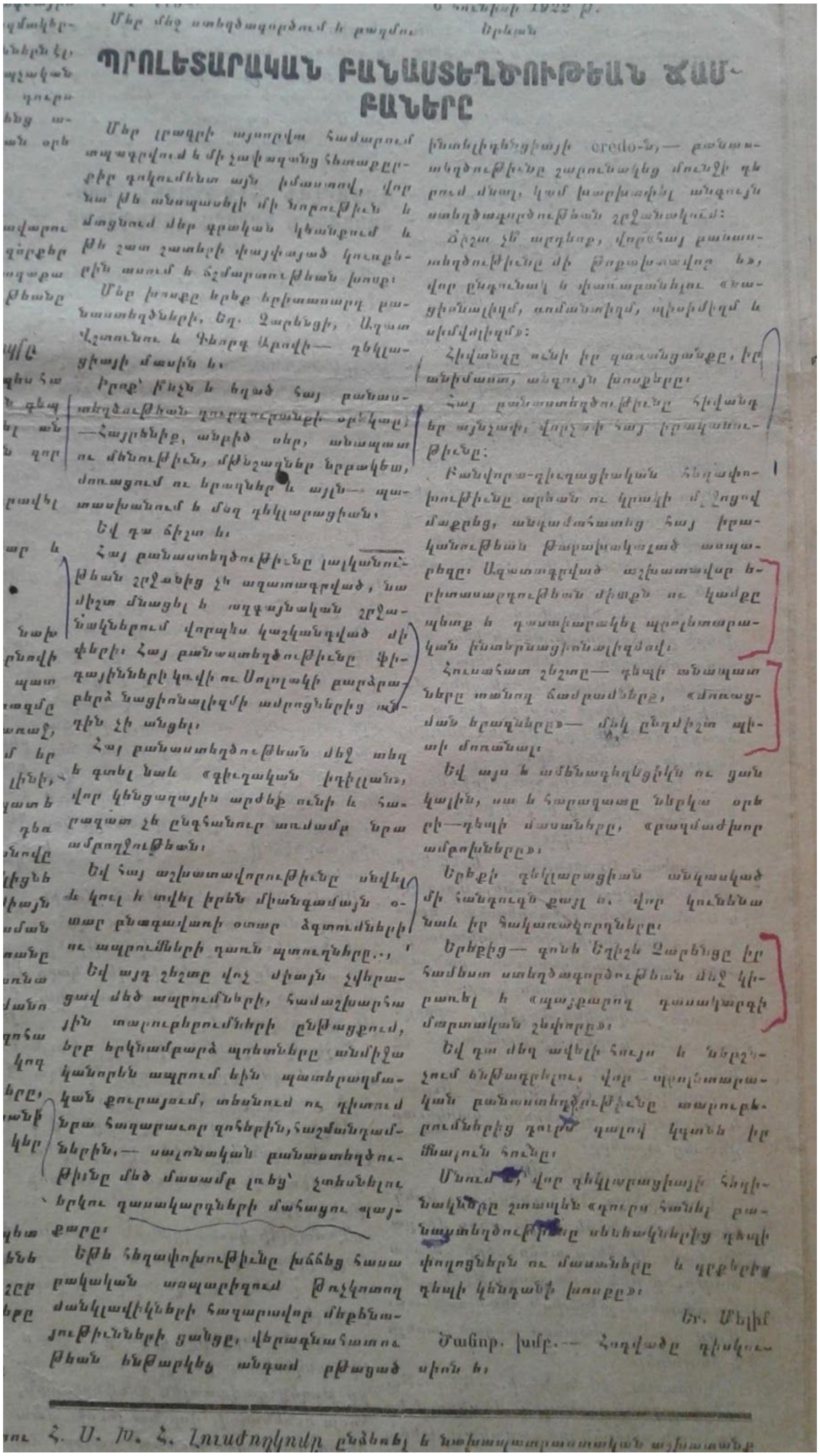

Մեր մէջ ստեղծագործում է քաղմա...

6 հունիսի 1922 թ. Երևան

ՊՐՈԼԵՏԱՐԱԿԱՆ ԲԱՆԱՍՏԵՂԾՈՒԹԵԱՆ ՃԱՄԲԱՆԵՐԸ

Մեր լրագրի այսօրվա համարում տպագրվում է մի չափազանց հետաքրքրքիր դոկումենտ այն իմաստով, որ նա թե անսպասելի մի նորութիւն է մտցնում մեր գրական կեանքում և թե շատ շատերի փայփայած կուռքերին տալիս է ճշմարտութեան խոսք։

Մեր խոսքը երեք երիտասարդ բանաստեղծների, Եղ. Չարենցի, Ազատ Վշտունու և Գէորգ Աբովի— դեկլարացիայի մասին է։

Իրօք՝ ինչն է եղած հայ բանաստեղծութեան ղուրղուրանքի օբյեկտը։ —Հայրենիք, անբիծ սէր, անապատ ու մենութիւն, մթնշաղներ նրբակերտ, մոռացում ու երազներ և այլն— պատասխանում է մեզ դեկլարացիան։

Եվ դա ճիշտ է։

Հայ բանաստեղծութիւնը լակոնութեան շրջանից չի ազատագրված, նա միշտ մնացել է ազգայնական շրջանակներում վորպես կաշկանդված մի փերի։ Հայ բանաստեղծութիւնը փիդայիններին կռվի ու Սոլոլակի բարձրաբերձ նացիոնալիզմի ամրոցներից այդին չի անցել։

Հայ բանաստեղծութեան մէջ տեղ է գտել նաև «գիւղական իդիլլան», վոր կենցաղային արժեք ունի և հարազատ չէ ընդհանուր առմամբ նրա ամբողջութեան։

Եվ հայ աշխատավորութիւնը սովոր է կուլ է տվել իրեն միանգամայն օտար բնազավառի օտար ձգտումների ու ապրումների դառն պտուղները...

Եվ այդ շեշտը վոչ միայն չփերացավ մեծ ապրումների, համաշխարհային տարուբերումների ընթացքում, երբ երկնամբարձ պոետները անմիջականորեն ապրում էին պատերազմական քուրայում, տեսնում ու զգում նրա հազարաւոր զոհերին, հաշմանդամներին,— սալոնական բանաստեղծութիւնը մեծ մասամբ լռեց՝ չտեսնելու երկու դասակարգների մահացու պայքարը։

Եթե հեղափոխութիւնը խճճեց հասարակական ասպարեզում թուշկոտող ժանկլավիկների հազարավոր միքենայութիւնների ցանցը, վերագնահատութեան ենթարկեց անգամ բթացած ինտելիգենցիայի credo-ն,— բանաստեղծութիւնը շարունակեց մուզի գերում մնալ, կամ խարխափել անգույն ստեղծագործութեան շրջանակում։

Ճիշտ չէ արդեօք, վոր «հայ բանաստեղծութիւնը մի թոքախտավոր է», վոր ընդունակ է փառաբանելու «նացիոնալիզմ, ռոմանտիզմ, պեսիմիզմ և սիմվոլիզմ»։

Հիվանդը ունի իր զառանցանքը, իր անիմաստ, անգույն խոսքերը։

Հայ բանաստեղծութիւնը հիվանդ էր այնչափ, վորչափ հայ իրականութիւնը։

Բանվորա-գիւղացիական հեղափոխութիւնը արեան ու կրակի միջոցով մաքրեց, [illegible] հայ իրականութեան թարախակալած ասպարեզը։ Ազատագրված աշխատավոր երիտասարդութեան միտքն ու կամքը պետք է դաստիարակել պրոլետարական ինտերնացիոնալիզմով։

Հուսահատ շեշտը— դեպի անապատները տանող ճամբաները, «մոռացման երազները»— մեկ ընդմիշտ պիտի մոռանալ։

Եվ այս է ամենագեղեցիկն ու ցանկալին, սա է հարազատը ներկա օրերի—դեպի մասսաները, «բազմամարդ ամբոխները»։

Երեքի դեկլարացիան անկասկած մի հանդուգն քայլ է, վոր կունենա նաև իր հակառակորդները։

Երեքից— գոնե Եղիշե Չարենցը իր համեստ ստեղծագործութեան մէջ կիրառել է «պայքարող դասակարգի մարտական շեփորը»։

Եվ դա մեզ ավելի հույս է ներշնչում ենթադրելու, վոր պրոլետարական բանաստեղծութիւնը տարուբերումներից դուրս գալով կգտնէ իր [illegible] հունը։

Մնում է, վոր դեկլարացիայի հեղինակները շտապեն «դուրս հանել բանաստեղծութիւնը սենեակներից դեպի փողոցներն ու մասսաները և գրքերից դեպի կենդանի խոսքը»։

Եր. Մելիք

Ծանոթ. խմբ.— Հոդվածը դիսկուսիոն է։

Հ. Ս. Խ. Հ. Լուսժողկոմը ընձեռել է նախապատրաստական աշխատանք...

Հավելված 2

Նկար 2: «Երեքը» գրական գրուպայի երեկոն, Խորհրդային Հայաստան, 1922, հուլիսի 11, № 152:

ԳԵՂԱՐՎԵՍՏ

«ԵՐԵՔԸ» ԳՐԱԿԱՆ ԳՐՈՒՊԱՅԻ ԵՐԵԿՈՆ

Ամսույս 8 ին Երևանի Կոմկուսի ակումբում կայացավ „Երեքը'' գրական գրուպայի առաջին երեկոն։ Սրահը ծայրե ի ծայր լի էր հետաքրքրվող հասարակութեամբ։

Դասախոսում էր ընկ. Գևորգ Աբովը ,,Հայ բանաստեղծութեան հեռանկարները'' նիւթի մասին։

Նա բացատրեց, որ բանաստեղծութիւնը, ինչպես առհասարակ գեղարվեստը արտահայտութիւն է որոշ միջավայրի և որոշ դասակարգի հոգեկան ապրումների։ Ստեղծագործող անհատը կանգնած է լինում որոշ տեսակետի վրա (երբեմն անգիտակցաբար) և գեղարվեստորեն պատկերացնում կամ երգում է նույն դասակարգի ապրումներն ու ձգտումները։

Բանաստեղծութեան ձևը, արտահայտվելու եղանակը բղխում է բովանդակութիւնից: Տվեալ միջավայրը դառնալով բանաստեղծի տաղանդի բովանդակութիւնը, իր անմիջական կնիքն է դնում նրա ստեղծագործութեան ձևերի, եղանակի և տեխնիկայի վրա։

Նա ապացուցեց, որ տնտեսութեան ձևերի մշտնջենական փոփոխութեան հետ փոխվում են նաև մարդկային առօրեայի ձևերը, որից առաջանում է ժողովրդի հոգեկան պահանջների համեմատ փոխված պոեզիան։

Անցել են Նարեկացիները իրենց աղոթքների և շարքերի հետ։ Անցել են Թումանեանները իրենց կիսա-ֆեոդալական ու կիսա գիւղացիական միամիտ ապրումների հետ: Անցնում են նաև Տերեանները, իրենց հետ տանելով էնքնամփոփ, հուսահատ ու հոռետես տրամադրութիւնները։

Մենք նրանց վրա նայում ենք, վորպես հնութեան կոթողների վրա, բայց երբեք չենք թույլ տա, վոր նրանք իրենց ընկճված տրամադրութիւններով ապրեցնեն մեր նոր սերունդը։

Այնուհետև դասախոսը կանգ առավ ներկայումս հայ աշխատավոր մասսաների մեջ առաջող հեղափոխական ու վորոշ տրամադրութիւնների վրա, ու ենելով այդտեղից՝ հակիրճ կերպով ուրվագծեց ժամանակակից, ստեղծվելիք հայ պոեզիայի բովանդակութեան ու ձևի առանձնահատկութիւնները։ Նրանց անցնող պոեզիայի տեղ մենք կը դնենք մեր նոր պոեզիան։

Դասախոսութիւնը վերջացավ բուռն ծափերի տարափի տակ, վորից հետո տեղի ունեցան մտքերի փոխանակութիւններ: Արտահայտվեցին ընկ. Շնոր. Դրաստամատ, Ի[illegible]ը, Ամիրխանեանը, [illegible]ը և ուրիշները։

Հակաճառողները վողջունելով «3»-ի նոր և մեծ գործի սկիզբը և գրվատելով նրանց ձգտումները, այնուամենայնիվ գտնում էին, վոր հինը բացարձակ անուշադրութեան մատնել չի կարելի:

Վերջում ընկ, Զարենց, Վշտունի և Աբով արտասանեցին իրենց բանաստեղծութիւններից նմուշներ, վորոնց հասարակութիւնը ունկնդրեց մեծ բավականութեամբ։ Հասարակութիւնը ցրվեց լավ տպավորութեան տակ։ Երեկոն ցրվող ունկնդիրների միջև առաջ էր բերել հետաքրքրութիւն դեպի բանաստեղծութիւնը և երեկույթից հետո նրանց միջև տեղի էր ունենում վոգևորված վիճաբանութիւն։

Չի կարելի բացասել, վոր այդ երեկոն Երևանի գրական կեանքի մեջ մտցրեց մի թարմ ու նոր տրամադրութիւն։

«Երեքը» գրական գրուպայի երկրորդ երեկոն տեղի է ունենալու առաջիկա շաբաթ օրը։ Վ. Տերեանի մասին խոսելու է ընկ. Զարենցը։

Հավելված 2

Նկար 3: «Երեքը» գրական խմբակի բյուլետին № 1, Խորհրդային Հայաստան, Երևան, 1922, հուլիսի 11, համար 156:

ԳՐԱԽՈՍԱԿԱՆ

„ԵՐԵՔԸ" ԳՐԱԿԱՆ ԽՄԲԱԿԻ ԲՅՈՒԼԵՏԵՆ № 1

Երևանում հուլիսի 8-ին լույս տեսավ «3» բյուլետենը։ Մեր երեք բանաստեղծները՝ Զարենցը, Վշտունին և Աբովը իրենց դեկլարացիան հրատարակելուց հետո, այս թերթի-

…ղ կում երևան են բերում իրենց տեսա-
…կետների արտայայտությունը։ Թերթը
…ձեռք առնելիս՝ զգում ես, որ կան-
…գնած ես նոր ձևերի, նոր պատկերա-
…վորումների և նոր բովանդակություն-
…ների հանդեպ։

Ազատ-Վշտունին այս թերթում ու…նի երեք բանաստեղծություններ.— «Զանգ», «Փողոցներ» և „Շոգեկառք"։ Երեքն էլ հետաքրքիր են և կատարե… ապործված տեխնիկայով։

Հեղափոխական Մոսկվայի սիմվոլն է զանգահարը, որ հնչյունում է զանգը վորպես համաշխ. հեղափոխության մարտակոչ.

Հուր հուզանքով
ու զանգով
դու զանգը զարկ,
զանգը զարկ,
ու զանգը զարկ,
զանգը զարկ...

Շնորհիվ հաճախակի «զ» հնչման, այս բանաստեղծությունը վորպես բն… մական արտասանության նյութ՝ գե… ղեցիկ է և սահուն։

Արժեքավոր է նույնպես Վշտունու «Շոգեկառք»ը. թե նյութի մշակումով, թե իր շարահյուսությամբ.

Շոգեկառք, սուրա, սահուն,
սլացիր, սուլիր, անցիր.
Սահմաններ չըկան հիմա,
անծայր է երկիրն անծիր.
Եվ կամ՝
Ու կերգես կանչով հզոր՝
նոր խոսքեր, հուր շեշտ ի հանգ.
Դու կեանքի նվագը նոր,
դու ծնող արվեստ, հեանք։

Հայ բանաստեղծության համար նոր են այս բանաստեղծության թե բովանդակությունը և թե չափը.

Վշտունու լեզուն էլ իր բանաստեղծությունների պես մշակված է, կըտրուկ և շեշտային։ Վորքան էլ վոր Վշտունին անցյալներում գրել է հոռետեսական բանաստեղծություններ, սակայն դա չի կարող արգելք հանդիսանալ նրան, վոր այժմ ժամանակին տա նոր բանաստեղծություններ։ Ճիշտ է, դեռ նա ունի իր պակաս կողմերը՝ իբր բանաստեղծ, սակայն մենք հույս ունենք, վոր հետզհետե այդ բոլորը կվերանան.

Վշտունուց հետո գալիս են Աբովի երկու բանաստեղծությունները—«Մարտնչումի ժամին» և «Նախօրեակին»։

«Մարտնչումի ժամին» վոտանավորի մեջ բանաստեղծը պատկերացնում է հակահեղափոխական անցյալը, սիֆիլիտիկ հոգիների ձևով, վորոնք հեղափոխական գրոհի ժամին պիտի փռվեն և դիակնահան փողոցներում և բուլվարներում, իսկ հեղափոխական պրոլետարիատը գրկած գվարթ մանուկին, հաղթական պիտի անցնի փողոցներից։

Ո՞ւր կը մնա
սիֆիլիտիկ հոգիների ամբոխը խո…
ո՞ւր կը մնա...
մենք հո գիտենք. վոր ծնող է
կամքը մեր կուռ.
մենք հո գիտենք
մեր գրկի մեջ զարթնել և մի
գվարթ մանուկ։

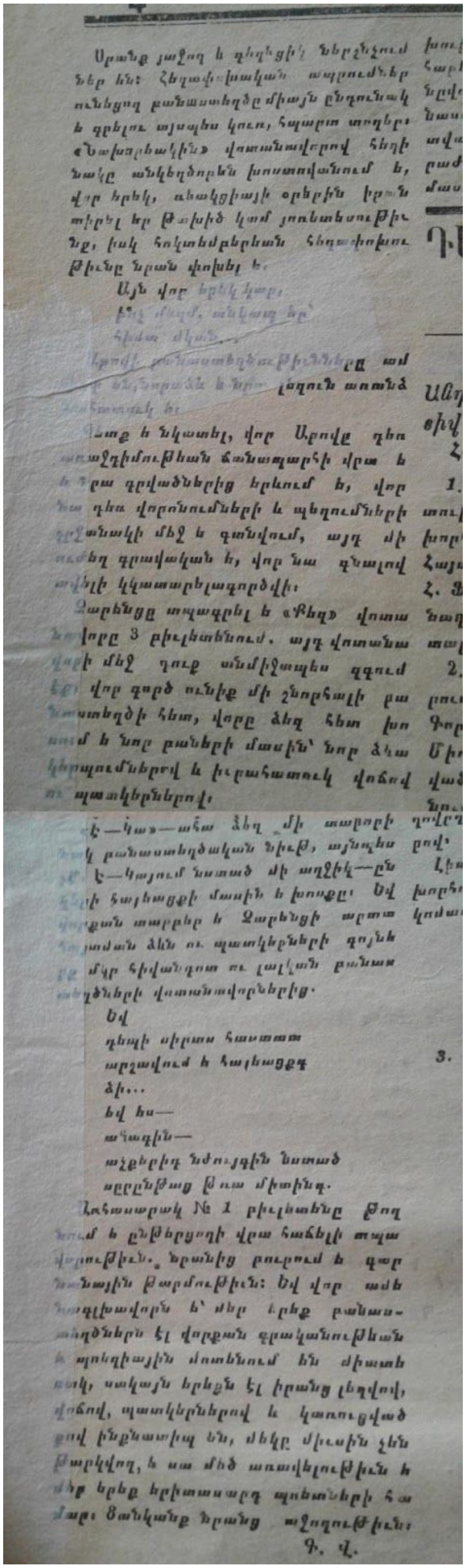
Սրանք յաջող և գեղեցիկ ներշնչումներ են: Հեղափոխական ապրումներ ունեցող բանաստեղծը միայն ընդունակ է գրելու այսպես կուռ, հպարտ տողեր։ «Նախարհակին» վոտանավորով հեղինակը անկեղծորեն խոստովանում է, վոր երեկ, ռեակցիայի օրերին իրան տիրել էր թախիծ կամ յոռետեսություն, իսկ հոկտեմբերյան հեղափոխությունը նրան փոխել է.

Այն վոր երեկ էր...
ինչ մայմ, անկարգ էր
հիմա մեկն...

[illegible] բանաստեղծությունները ամ [illegible] լեզուն առանձ [illegible]

[illegible] է նկատել, վոր Արովը դեռ [illegible] աշխիմության ճանապարհի վրա է և նրա գրվածներից երևում է, վոր նա դեռ վորոնումների և պեղումների շրջանակի մեջ է գտնվում, այդ մի [illegible] ահեղ գրավական է, վոր նա գնալով ավելի կկատարելագործվի։

Զարենցը տպագրել է «Բեզ» վոտանավորը 3 բյուլետեններում. այդ վոտանավորի մեջ դուք անմիջապես զգում էք, վոր գործ ունենք մի շնորհալի բանաստեղծի հետ, վորը ձեզ հետ խոսում է նոր բաների մասին՝ նոր ձևակերպումներով և ինքնահատուկ վոճով ու պատկերներով։

«Է—կաս—անա ձեզ մի տարօրինակ բանաստեղծական նյութ, այնպես [illegible] Է—կայում նստած մի աղջիկ—ընկերի հայրենիքի մասին է խոսքը։ Եվ վորքան տարբեր է Զարենցի արտահայտման ձևն ու պատկերների գույնը մեր հիվանդոտ ու լալկան բանաստեղծների վոտանավորներից.

Եվ
դեպի սիրտս հաստատ
արշավում է հայրենիքս
ձի...
եվ ես—
անդգին—
աչքերից նժույգին նստած
սըրընթաց թռա մտրինգ.

Ընդհանրապես № 1 բյուլետենը թողնում է ընթերցողի վրա հաճելի տպավորություն. նրանից բուրում է գործունային թարմություն: Եվ վոր ամենագլխավորն է՝ մեր երեք բանաստեղծներն էլ վորքան գրականության և պոեզիայի մոտենում են միատեսակ, սակայն երեքն էլ իրանց լեզվով, վոճով, պատկերներով և կառուցվածքով ինքնատիպ են, մեկը միւսին չեն թարկվող, և սա մեծ առավելություն է մեր երեք երիտասարդ պոետների համար։ Ցանկանք նրանց աջողություն։

Գ. Վ.

Նկար 4: Խորունի, «Երեքը» և մենք, Խորհրդային Հայաստան, 1922, Հուլիսի 22, № 162:

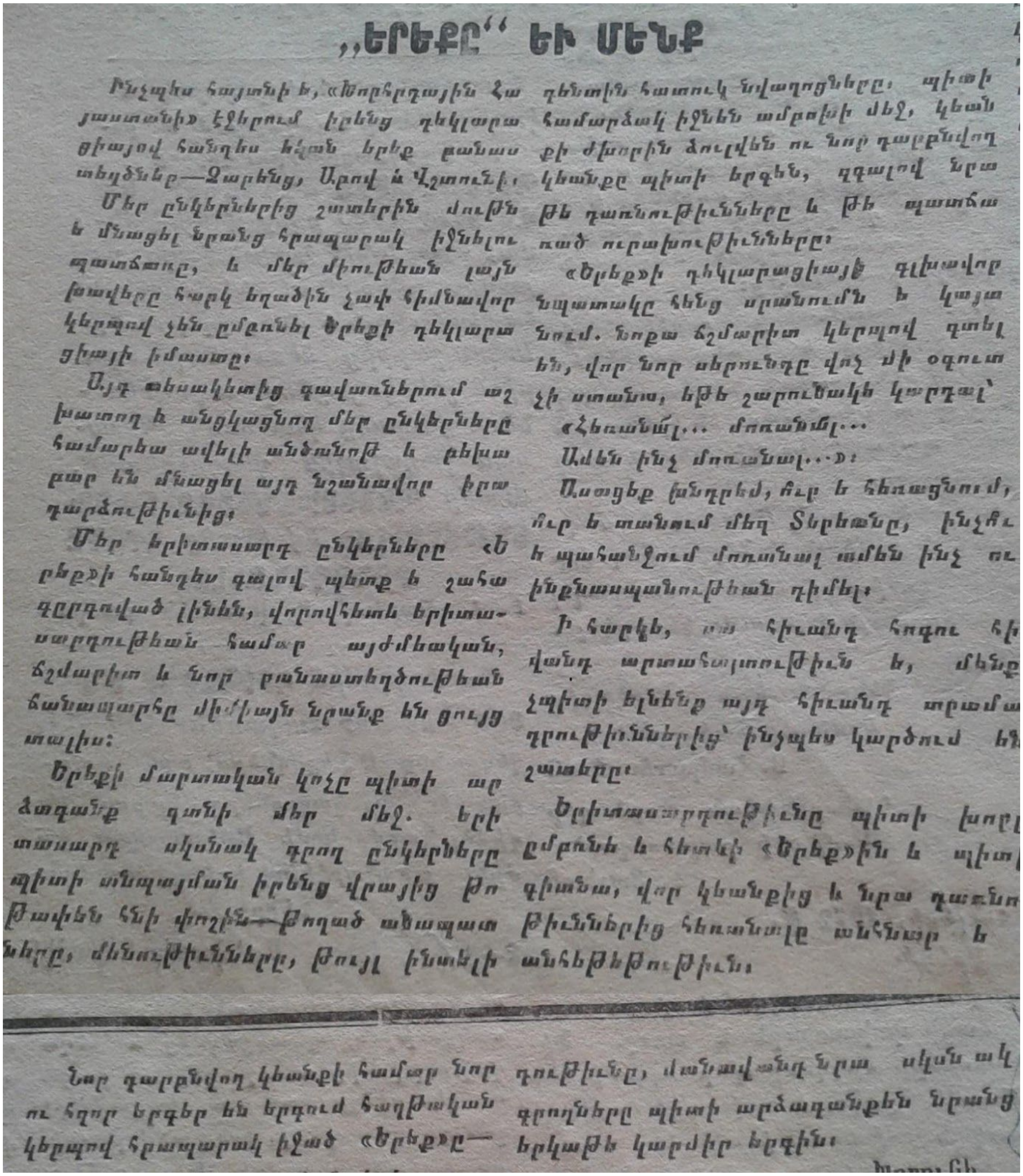

„ԵՐԵՔԸ" ԵՒ ՄԵՆՔ

Ինչպես հայտնի է, «Խորհրդային Հայաստանի» էջերում իրենց դեկլարացիայով հանդես եկան երեք բանաստեղծներ—Չարենց, Աբով և Վշտունի։

Մեր ընկերներից շատերին մութն է մնացել նրանց հրապարակ իջնելու պատճառը, և մեր միութեան լայն խավերը հարկ եղածին չափ հիմնավոր կերպով չեն ըմբռնել Երեքի դեկլարացիայի իմաստը։

Այդ տեսակետից գավառներում աշխատող և անցկացնող մեր ընկերները համարեա ավելի անծանոթ և բեխաբար են մնացել այդ նշանավոր երադարձութիւնից։

Մեր երիտասարդ ընկերները «Երեք»ի հանդես գալով պետք է շատ գլորված լինեն, վորովհետև երիտասարդութեան համար այժմեական, ճշմարիտ և նոր բանաստեղծութեան ճանապարհը միմիայն նրանք են ցույց տալիս:

Երեքի մարտական կոչը պիտի արձագանք գտնի մեր մեջ. երիտասարդ սկսնակ գրող ընկերները պիտի անպայման իրենց վրայից թոթափեն հնի փոշին—թողած անապատները, միութիւնները, թույլ ինտելիգենտին հատուկ նվաղողները, պիտի համարձակ իջնեն ամբոխի մեջ, կեանքի ժխորին ձուլվեն ու նոր դարբնվող կեանքը պիտի երգեն, զգալով նրա թե դառնութիւնները և թե պատճառած ուրախութիւնները։

«Երեք»ի դեկլարացիայի գլխավոր նպատակը հենց սրանումն է կայանում. նրքա ճշմարիտ կերպով գտել են, վոր նոր սերունդը վոչ մի օգուտ չի ստանա, եթե շարունակե կարդալ՝

«Հեռանամ... մոռանամ...

Ամեն ինչ մոռանալ...»:

Ասացեք խնդրեմ, ուր է հեռացնում, ուր է տանում մեզ Տերեանը, ինչու է պահանջում մոռանալ ամեն ինչ ու ինքնասպանութեան դիմել։

Ի հարկե, [illegible] հիւանդ հոգու հիվանդ արտահայտութիւն է, մենք չպիտի եղնենք այդ հիւանդ տրամադրութիւններից՝ ինչպես կարծում են շատերը։

Երիտասարդութիւնը պիտի խորը ըմբռնե և հետևե «Երեք»ին և պիտի գիտնա, վոր կեանքից և նրա դառնութիւններից հեռանալը անհնար է անհեթեթութիւն։

Նոր դարբնվող կեանքի համար նոր ու հզոր երգեր են երգում հաղթական կերպով հրապարակ իջած «Երեք»ը— [illegible]

դութիւնը, մանավանդ նրա սկսնակ գրողները պիտի արձագանքեն նրանց երկաթե կարմիր երգին։

Խորունի

Հավելված 2

Նկար 5: «Երեքը» գրական գրուպպայի երկրորդ երեկոն, Խորհրդային Հայաստան, 1922, հուլիսի 22, № 162:

Հավելված 2

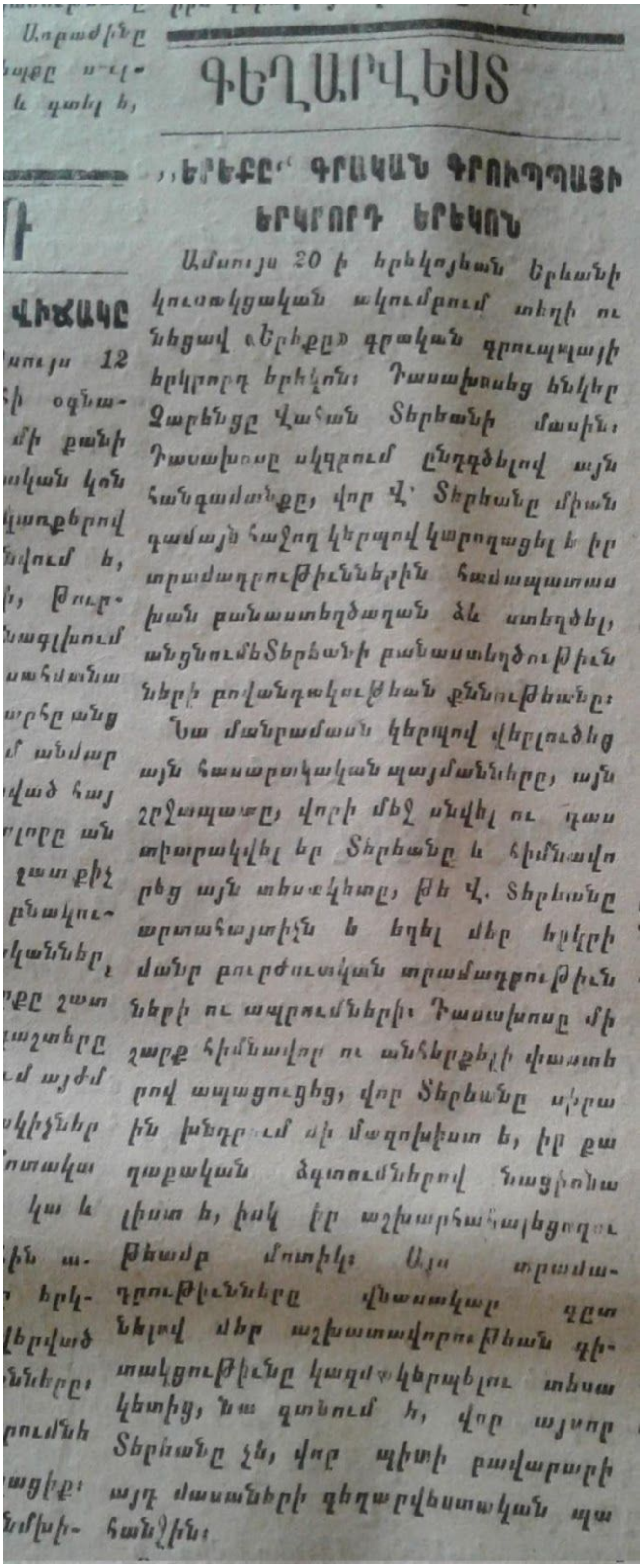

ԳԵՂԱՐՎԵՍՏ

„ԵՐԵՔԸ" ԳՐԱԿԱՆ ԳՐՈՒՊՊԱՅԻ ԵՐԿՐՈՐԴ ԵՐԵԿՈՆ

Ամսույս 20-ի երեկոյան Երևանի կուսակցական ակումբում տեղի ունեցավ «Երեքը» գրական գրուպպայի երկրորդ երեկոն։ Դասախոսեց ընկեր Զարենցը Վահան Տերյանի մասին։ Դասախոսը սկզբում ընդգծելով այն հանգամանքը, որ Վ. Տերյանը միանգամայն հաջող կերպով կարողացել է իր տրամադրութիւններին համապատասխան բանաստեղծական ձև ստեղծել, անցնում է Տերյանի բանաստեղծութիւնների բովանդակութեան քննութեանը։

Նա մանրամասն կերպով վերլուծեց այն հասարակական պայմանները, այն շրջապատը, որի մեջ սնվել ու դաստիարակվել էր Տերյանը և հիմնավորեց այն տեսակետը, թե Վ. Տերյանը արտահայտիչն է եղել մեր երկրի մանր բուրժուական տրամադրութիւնների ու ապրումների։ Դասախոսը մի շարք հիմնավոր ու անհերքելի փաստերով ապացուցեց, որ Տերյանը սիրային խնդրում մի մազոխիստ է, իր քաղաքական ձգտումներով նացիոնալիստ է, իսկ իր աշխարհահայեցողութեամբ միստիկ։ Այս տրամադրութիւնները վնասակար գտնելով մեր աշխատավորութեան գիտակցութիւնը կազմակերպելու տեսակետից, նա գտնում է, որ այսօր Տերյանը չէ, որ պիտի բավարարի այդ մասսաների գեղարվեստական պահանջին։

Դասախոսությունից հետո տեղի ունեցավ մտքերի փոխանակություն, որին մասնակցեցին մի շարք ընկերներ։

Ըստ էության զեկուցողին հակաճառում էին ընկ. Փիրվերդյանը ու ընկեր Ց. Խանզադյանը, որոնք գտնում էին, թե Տերյանը արտահայտիչն է նաև մեր աշխատավոր դասակարգի տրամադրությունների:

Հակաճառողները Տերեանին պաշտպանելու համար հաճախ հարձակվում էին կործում «Երեքի» դեմ և աշխատում էին ապացուցել, որ նրանք ևս մի ժամանակ հետևիլս են եղել Տերեանին։

Բոլոր հակաճառություններին ընկ. Զարենցը պատասխանեց սեղմ ու կըտրուկ և մի անգամ ևս ընդգծեց այն հանգամանքը, որ հակաճառողները իրենց ճառերով ապացուցում են թե դեռևս Տերեանի հիվանդությունից չեն ազատագրվել։

Պատասխանից հետո երբ «Երեքը» անցնում են արտասանությունների, բեմ է ելնում լուսմոդկոմ ը. Մակլինցեանը և հայտարարում.

—Ո՞մ եք ուզում լսել. ուզում եք որ Երեքը կարդան իրենց բանաստեղծությունները, թե ևս՝ Տերեանինը։

Դահլիճը մի քանի շփոթության մեջ է ընկնում։ Սակայն մի վայրկեան անց՝ դահլիճի ավելի մեծ մասը սկսում է որոտընդոստ ծափերով բեմ կանչել «Երեք»ին և լարված վոգևորութեամբ լսում է նրանց արտասանությունները։

«Երեք»ի երկրորդ երեկույթը ևս գրավել էր չափազանց հոծ բազմություն և հետաքրքրվողներով լի էին մինչիսկ միջանցքները։

Լավ կլիներ, որ «Երեքը» այսուհետև իր երեկոները կազմակերպեր ավելի մեծ սրահում։

15

Դ.

Նկար 6: Դ. Գ., «Երեք»–ի երրորդ գրական երեկոն «Շեփորահանդեսը», Խորհրդային Հայաստան, 1922, հուլիսի 27, № 166:

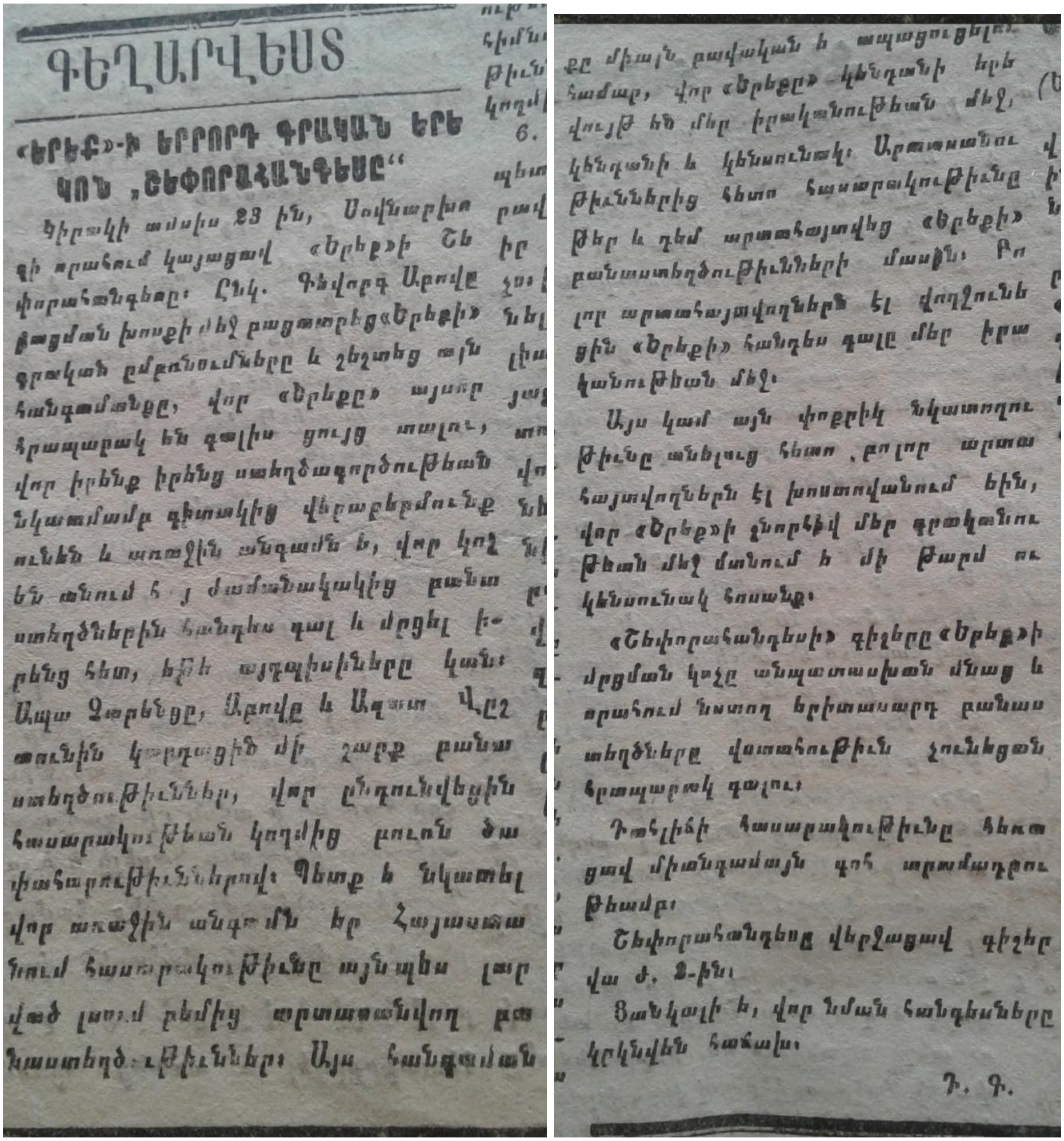

ԳԵՂԱՐՎԵՍՏ

«ԵՐԵՔ»-Ի ԵՐՐՈՐԴ ԳՐԱԿԱՆ ԵՐԵԿՈՆ „ՇԵՓՈՐԱՀԱՆԴԵՍԸ“

[illegible] ամսիս 23 ին, [illegible] սրահում կայացավ «Երեք»ի Շեփորահանդեսը: Ընկ. Գեվորգ Աբովը բացման խոսքի մեջ բացատրեց «Երեքի» գրական ըմբռնումները և շեշտեց այն հանգամանքը, որ «Երեքը» այսօր հրապարակ են գալիս ցույց տալու, որ իրենք իրենց ստեղծագործութեան նկատմամբ քննական վերաբերմունք ունեն և առաջին անգամն է, որ կոչ են անում հ. յ ժամանակակից բանաստեղծներին հանդես գալ և մրցել իրենց հետ, եթե այդպիսիները կան: Ապա Չարենցը, Աբովը և Ազատ Վշտունին կարդացին մի շարք բանաստեղծութիւններ, որ ընդունվեցին հասարակութեան կողմից բուռն ծափահարութիւններով: Պետք է նկատել որ առաջին անգամն էր Հայաստանում հասարակութիւնը այնպես լարված լսում բեմից արտասանվող բանաստեղծութիւններ: Այս հանգամանքը միայն բավական է ապացուցելու համար, որ «Երեքը» կենդանի երեվույթ են մեր իրականութեան մեջ, կենդանի և կենսունակ: Արտասանութիւններից հետո հասարակութիւնը [illegible] թեր և դեմ արտահայտվեց «Երեքի» բանաստեղծութիւնների մասին: Բոլոր արտահայտվողները էլ վողջունեցին «Երեքի» հանդես գալը մեր իրականութեան մեջ:

Այս կամ այն փոքրիկ նկատողութիւնը անելուց հետո, բոլոր արտահայտվողներն էլ խոստովանում էին, որ «Երեք»ի շնորհիվ մեր գրականութեան մեջ մտնում է մի թարմ ու կենսունակ հոսանք:

«Շեփորահանդեսի» գիշերը «Երեք»ի մրցման կոչը անպատասխան մնաց և սրահում նստող երիտասարդ բանաստեղծները վստահութիւն չունեցան հրապարակ գալու:

Դոնլինի(?) հասարակութիւնը հեռացավ միանգամայն գոհ տրամադրութեամբ:

Շեփորահանդեսը վերջացավ գիշերը ժ. 2-ին:

Ցանկալի է, որ նման հանդեսները կրկնվեն հաճախ:

Դ. Գ.

Նկար 7: Հախումյան Տիգրան, Եղիշե Չարենցը (ընկերական բնութագիր), Խորհրդային Հայաստան, Երևան, 1922, սեպտեմբերի 10, № 205:

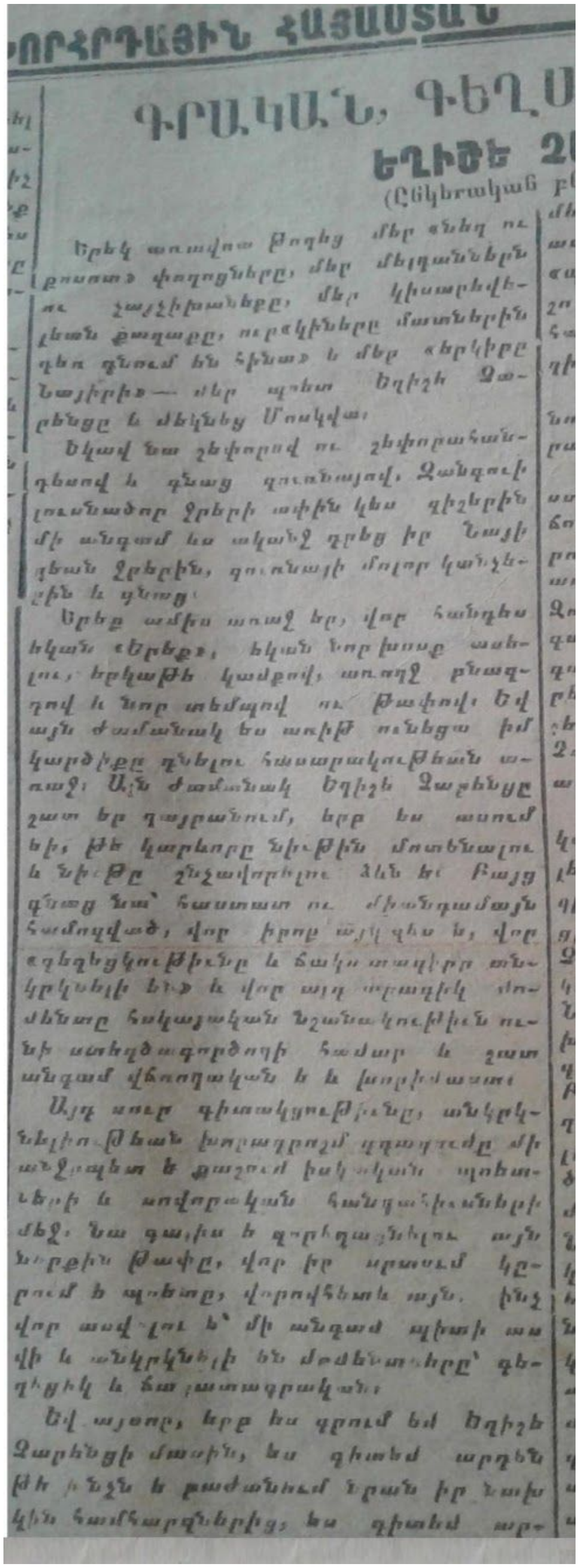
ԽՈՐՀՐԴԱՅԻՆ ՀԱՅԱՍՏԱՆ

ԳՐԱԿԱՆ, ԳԵՂԱ...

ԵՂԻՇԵ ՉԱ...

(Ընկերական բ...

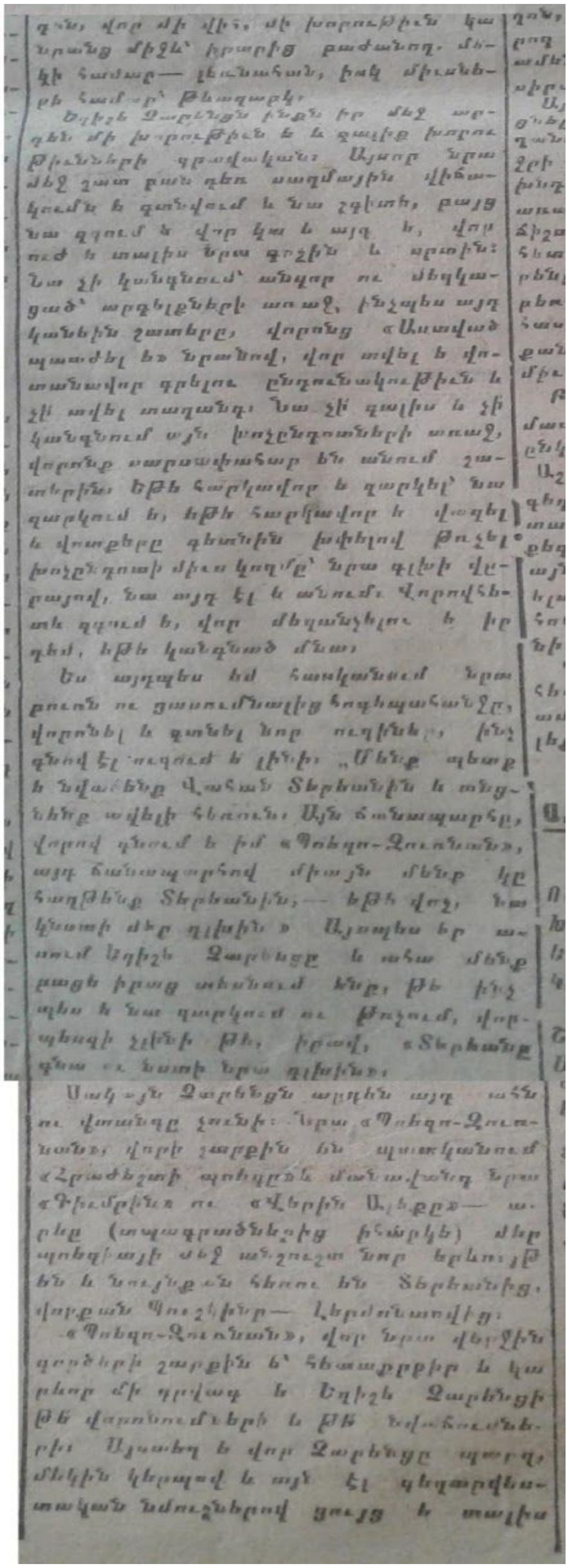

ԱՐՎԵՍՏԱԿԱՆ, ՔՆ...

ՉԱՐԵՆՑԸ

(...ն բնույթագիր)

... հասկանում երբ մեզ թե նա ինչ է ասում՝ է «ռիթմը», վորպես շարժում» «պատկերը», վորպես կենցաղի բնորոշումն է այլն։ Եվ այստեղ է, վոր նա համակում է ոգով և տալիս ընթերցողին իր հոգու և սրտի շարժումները։

«Պոեզո-Զուռնայում» Չարենցը գրո-նում է իրան և իր խակական ու հարազատ բնաշխարհը։

Անշուշտ Եղիշե Չարենցի հետագա ստեղծագործությունը շատ ուրիշ նվաճումներ է անելու, շատ հորիզոններում է թափառելու, սակայն այդ ամբողջը դուրս է ելնելու «Պոեզո-Զուռնայից» և այդ զուռնան է երանգավորելու նրա ստեղծագործությունը գալիք հեռուներում։ Ի զուր չեր, ուրեմն, վոր վերացական ու հեռավոր երկիրը փոխվեց զուռնայի և այն էլ Չարենցի սիրած ու երգած Զանգուի ափերին։

Ճիշտ է, այդ պոեզաներում բացակայում է այն, ինչ կոչվում է «պրոլետարական, դասակարգային պոեզիա», սակայն թվում է, վոր Չարենցը այդ նպատակը չուներ էլ երբեք։ Չարենցը տալիս է մեզ մեր սրբերի կյանքը, նրա զարկերակը և սիրտը։ Նա իր սիրտն է լարել՝ այդ համաշխարհային սրտին համակերպ և երգում է մեծ երևույթների մասին։ Բայց նա չի ասում Շուշանիկ Կուրղինյանի պես.— «Այդ մենք ենք գալիս», կամ Հակոբյանի պես.— «Գործարան, գործարան, գործարան, դու մեր սուրբ դիրքը և ավետարան...» Նա պոետ է և նա գիտե թե ինչպես կարելի է ամենամեծ և լայնատարած երևույթների մասին գրել, վոր ամենքին էլ հարազատ լինի, մոտիկ և հասկանալի։ Եվ ահա նրա պատկերները, արևը— զուռնաչի Ալեք, նույն արևը մի գնդասեղ փողկապի վրա, աստղազարդ երկինքը— մրգերով լի սինի, սկուտեղ (блюдо) և ամեն տեղ, ամեն տեղ նստած է ինքը՝ փեսացու վա-...

...ղոռ, գույց ինքը— Չարենցը, և սիրող ու հարազատ աչքերով նայում է ամենքին, ամենքին և հնչում է նրա սիրտը— զուռնան արար աշխարհում։

Այսպես կարողանում է նա մոտեցնել ամենքին իրարու, այսպես կարողանում է նա արեգ տալ մի կաթել ջրի մեջ և այսպես է լուծում նա այն խնդիրը, վոր դրել հասարակության առաջ «Երեքը» դեկլարացիան, ավելի ճիշտը՝ Չարենցի դեկլարացիան, վորովհետև երեքից միայն մեկը, ինքը Չարենցը, կարողացավ իր ուսերին առած բեռը արժանավոր կերպով տեղ հասցնել՝ թեև բավական այլ ձևով, քան այդ ոկզբում ծրագրված եր։ Իսկ միւսնե՞րը..

Բայց ես խոսում եմ Եղիշե Չարենցի մասին և թող այսպես վերջանա իմ ընկերական խոսքը Չարենցին։

Աշխարհում անկրկնելի են վոչ միայն գեղեցկությունը և ճակատագիրը, այլև տաղանդն ու իմաստությունը։ Տվել է քեզ քո բախտը տաղանդ, տվել է և այն խոր իմաստությունը, վոր հողից ելածը հողն է գնում է վոր «կերթա հոգին իմ հուր, մի օր դադար կառնի..."

Վառ մնա քո սիրտը— երկեզ բոլոր հեռուներում և թող փչի զուռնան ամենի սրտին քո սիրած «վերին Ալեքի» պես...

Տիգրան Հախումյան

Հավելված 2

Նկար 8: Փորսուղյան Գ., Կինը Չարենցի պոեզիայում, Խարհրդային Հայաստան, Երևան, 1922, սեպտեմբերի 24, № 216:

Հավելված 2

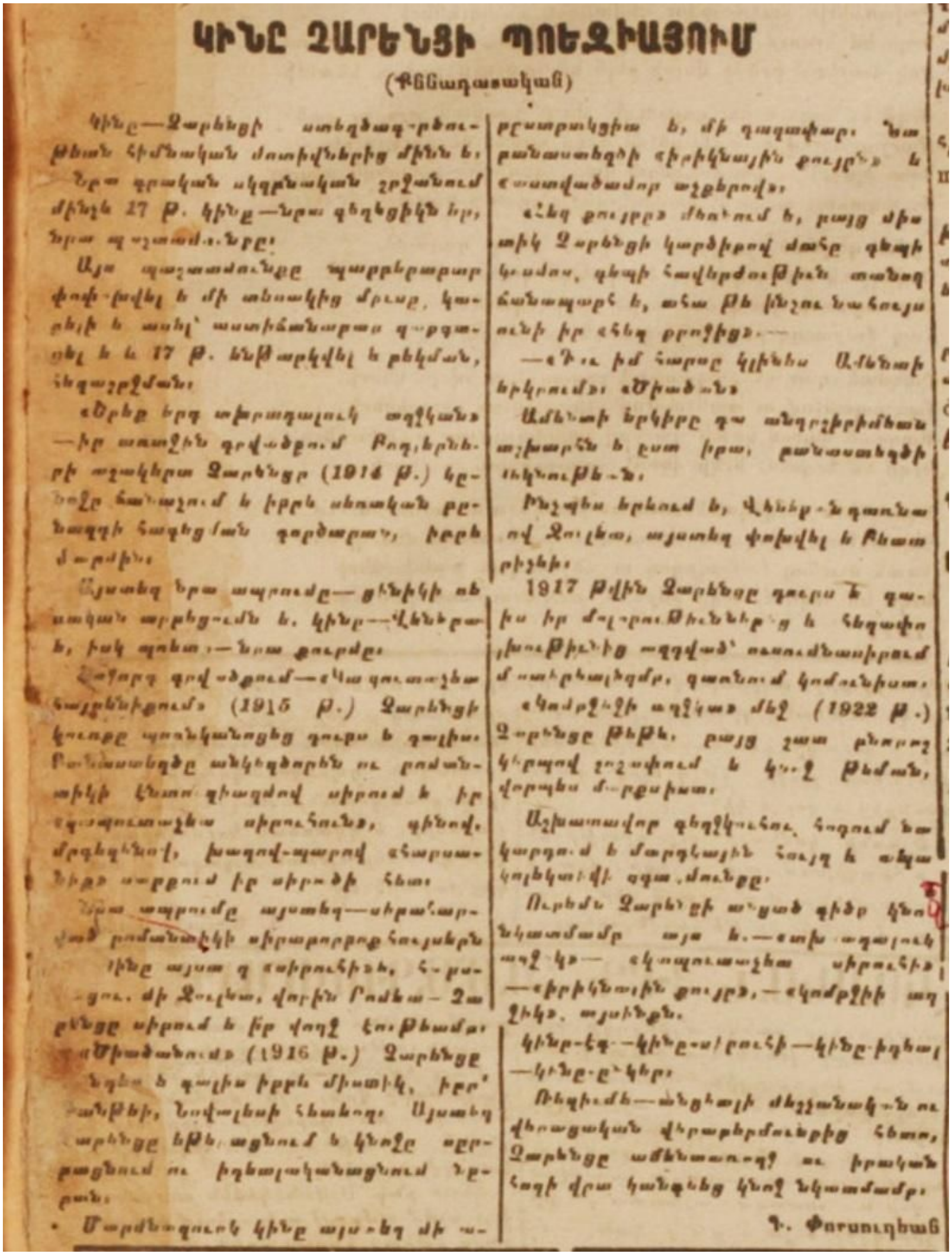

ԿԻՆԸ ՉԱՐԵՆՑԻ ՊՈԵԶԻԱՅՈՒՄ

(Ծննդաօրական)

Կինը—Չարենցի ստեղծագործության հիմնական մոտիվներից մինն է։ Նրա գրական սկզբնական շրջանում մինչև 17 թ. կինը—նրա գեղեցիկն էր, նրա պաշտամունքը։

Այս պաշտամունքը պարբերաբար փոփոխվել է մի տեսակից մյուսը, կարելի է ասել՝ աստիճանաբար զարգացել է և 17 թ. ենթարկվել է բեկման, հեղաշրջման։

«Երեք երգ տխրադալուկ աղջկանը»—իր առաջին գրվածքում Բոդլերների աշակերտ Չարենցը (1914 թ.) կընոջը ճանաչում է իբրև սեռական բընազդի հագեցման գործարան, իբրև մարմին։

Այստեղ նրա ապրումը—ցինիկի սեռական արբեցումն է. կինը—վեներա է, իսկ պոետը—նրա քուրմը։

Հաջորդ գրվածքում—«Կապույտ հայրենիքում» (1915 թ.) Չարենցի կուռքը պոռնկանոցից դուրս է գալիս։ Բանաստեղծը անկեղծորեն ու ռոմանտիկի էնտուզիազմով սիրում է իր կապուտաչյա սիրուհուն, գինով, մրգեղենով, խաղող-պարով «հարսանիքն» տոնում իր սիրո հետ։

Նրա ապրումը այստեղ—սիրահարված ռոմանտիկի սիրաբորբոք հույսերն

Կինը այստեղ «սիրուհին» է, հո-րա-ցու մի Ջուլիետ, վորին Ռոմեո–Չարենցը սիրում է իր վողջ էությամբ։

«Ծիածանում» (1916 թ.) Չարենցը երևան է գալիս իբրև միստիկ, իբր՝ Դանթեի, Նովալիսի հետևող։ Այստեղ Չարենցը եթերացնում է կնոջը սըրբացնում ու իդեալականացնում նըրան։

Մարմնավոր կինը այստեղ մի աբըստրակցիա է, մի գաղափար։ Նա բանաստեղծի «երկնային քույրն» է «տառապածամոր աչքերով»։

«Հեզ քույրը» մեռնում է, բայց միստիկ Չարենցի կարծիքով մահը դեպի կուսոն, դեպի հավերժություն տանող ճանապարհ է, ահա թե ինչու նա հույս ունի իր «հեզ քրոջից»։—

—«Դու իմ հարսը կլինես Անհնար երկրում»։ «Ծիածան»։

Անհնարի երկիրը դա անդրշիրիմյան աշխարհն է ըստ իրա, բանաստեղծի [illegible]։

Ինչպես երևում է, Վեներ-ն դառնալով Ջուլիետ, այստեղ փոխվել է Բեատրիչեի։

1917 թվին Չարենցը դուրս է գալիս իր մոլորություններից և հեղափոխությունից ազդված՝ [illegible] մատերիալիզմի, դառնում կոմունիստ։

«Կոմերիտմիության աղջկան» մեջ (1922 թ.) Չարենցը թեթև, բայց շատ բնորոշ կերպով շոշափում է կնոջ թեման, վորպես մարքսիստ։

Աշխատավոր գեղջկուհու հոգում նա կարդում է մարդկային հույզ և ակամա կոլեկտիվի զգացմունքը։

Ուրեմն Չարենցի անցած ճիգը կնոջ նկատմամբ այս է.—«Տխրադալուկ աղջիկ»—«կապուտաչյա սիրուհի»—«երկնային քույր»,—«կոմերիտմիության աղջիկ», այսինքն.

կինը-էգ—կինը-սիրուհի—կինը-իդեալ—կինը-ընկեր։

Ռեալիզմ—անցյալի մեշչանական ու վերացական վերաբերմունքից հետո, Չարենցը ամենառեալ ու իրական հողի վրա կանգնեց կնոջ նկատմամբ։

Գ. Փորսուղեան

Հավելված 2

Նկար 9: Ունկնդիր, Տիգրան Հախումյանի դասախոսությունը Եղիշե Չարենցի մասին, Խորհրդային Հայաստան, 1923, փետրվարի 20, № 36:

Հավելված 2

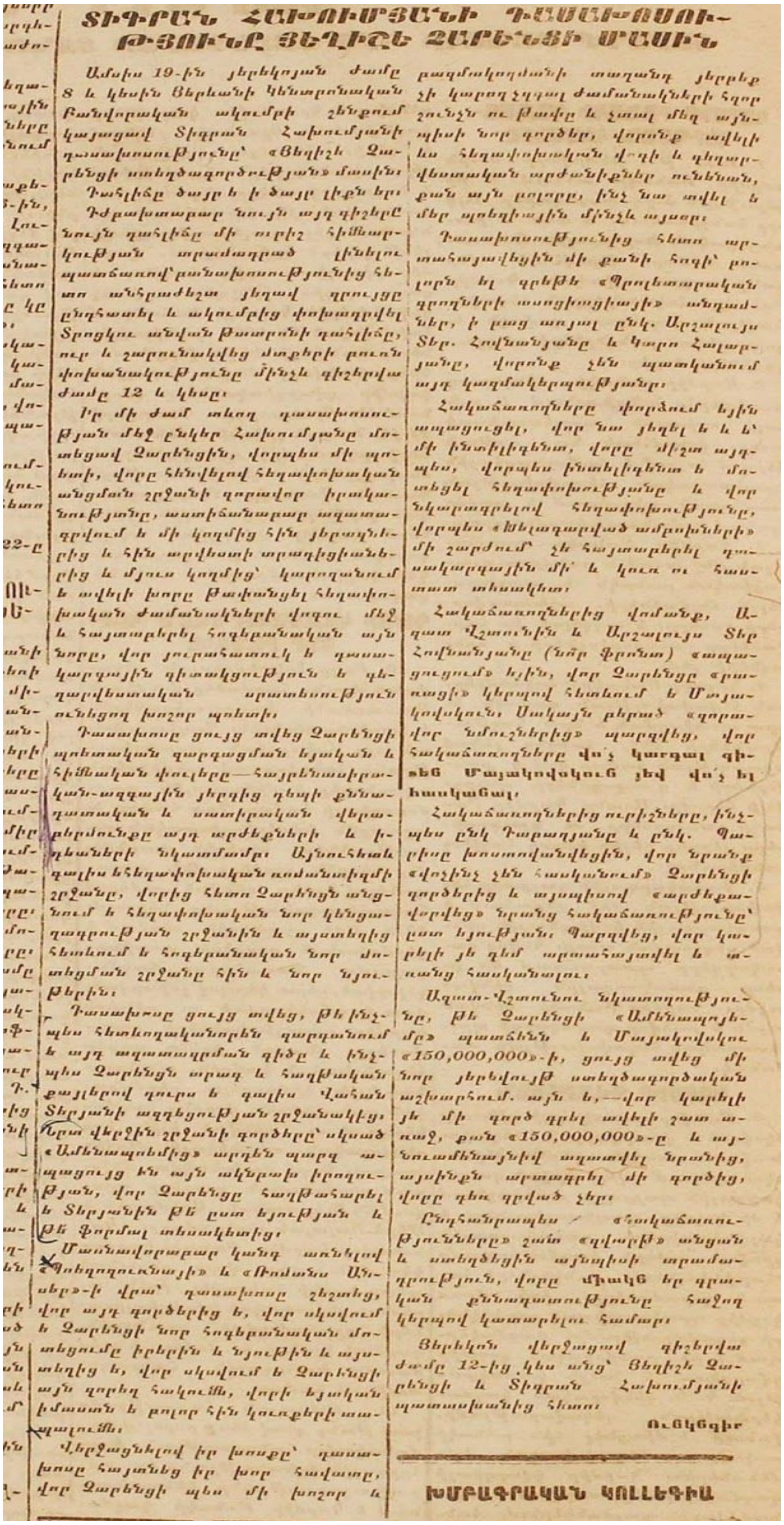

ՏԻԳՐԱՆ ՀԱԽՈՒՄՅԱՆԻ ԴԱՍԱԽՈՍՈՒԹՅՈՒՆԸ ԵՂԻՇԵ ՉԱՐԵՆՑԻ ՄԱՍԻՆ

Ամսիս 19-ին յերեկոյան ժամը 8 և կեսին Երևանի Կենտրոնական Բանվորական ակումբի շենքում կայացավ Տիգրան Հախումյանի դասախոսությունը՝ «Եղիշե Չարենցի ստեղծագործության» մասին։

Դահլիճը ծայր ի ծայր լիքն էր։

Դժբախտաբար նույն այդ գիշերը նույն դահլիճը մի ուրիշ հիմնարկության տրամադրած լինելու պատճառով՝ բանախոսությունից հետո անհրաժեշտ յեղավ զրույցը ընդհատել և ակումբից փոխադրվել Տրոցկու անվան Թատրոնի դահլիճը, ուր և շարունակվեց մտքերի բուռն փոխանակությունը մինչև գիշերվա ժամը 12 և կեսը։

Իր մի ժամ տևող դասախոսության մեջ ընկեր Հախումյանը մոտեցավ Չարենցին, վորպես մի պոետի, վորը հենվելով հեղափոխական անցման շրջանի զորավոր իրականությունը, աստիճանաբար ազատագրվում է մի կողմից հին յերազներից և հին արվեստի տրադիցիաներից և մյուս կողմից՝ կարողանում է ավելի խորը թափանցել հեղափոխական ժամանակների վոգու մեջ և հայտաբերել հոգեբանական այն նորը, վոր յուրահատուկ է դասակարգային գիտակցություն և գեղարվեստական սրատեսություն ունեցող խոշոր պոետի։

Դասախոսը ցույց տվեց Չարենցի պոետական զարգացման եյական և հիմնական փուլերը — հայրենասիրական-ազգային յերգից դեպի քննադատական և սատիրական վերաբերմունքը այդ արժեքների և իդեաների նկատմամբ։ Այնուհետև գալիս է հեղափոխական ռոմանտիզմի շրջանը, վորից հետո Չարենցն անցնում է հեղափոխական նոր կենցաղագրության շրջանին և այստեղից հետևում է հոգեբանական նոր մոտեցման շրջանը հին և նոր նյութերին։

Դասախոսը ցույց տվեց, թե ինչպես հետևողականորեն զարգանում է այդ ազատագրման գիծը և ինչպես Չարենցն արագ և հաղթական քայլերով դուրս է գալիս Վահան Տերյանի ազդեցության շրջանակից։ Նրա վերջին շրջանի գործերը՝ սկսած «Ամենապոեմից» արդեն պարզ ապացույց են այն անհերքելի իրողության, վոր Չարենցը հաղթահարել է Տերյանին թե ըստ եյության և թե ֆորմալ տեսակետից։

Մասնավորապես կանգ առնելով «Պոեզոզուռնայի» և «Ռոմանս Անսեր»-ի վրա՝ դասախոսը շեշտեց, վոր այդ գործերից է, վոր սկսվում է Չարենցի նոր հոգեբանական մոտեցումը իրերին և նյութին և այստեղից է, վոր սկսվում է Չարենցի այն զորեղ հակումը, վորի եյական իմաստն է բոլոր հին կուռքերի տապալումը։

Վերջացնելով իր խոսքը՝ դասախոսը հայտնեց իր խոր համոզումը, վոր Չարենցի պես մի խոշոր և բազմակողմանի տաղանդ յերբեք չի կարող չզգալ ժամանակների հզոր շունչն ու թափը և չտալ մեզ այնպիսի նոր գործեր, վորոնք ավելի են հեղափոխական վոգի և գեղարվեստական արժանիքներ ունենան, քան այն բոլորը, ինչ նա տվել է մեր պոեզիային մինչև այսօր։

Դասախոսությունից հետո արտահայտվեցին մի քանի հոգի՝ բոլորն էլ գրեթե «Պրոլետարական գրողների ասոցիացիայի» անդամներ, ի բաց առյալ ընկ. Արշալույս Տեր. Հովհաննյանը և Կարո Հալաբյանը, վորոնք չեն պատկանում այդ կազմակերպությանը։

Հակաճառողները փորձում եյին ապացուցել, վոր նա յեղել է և է՝ մի ինտելիգենտ, վորը միշտ այդպես, վորպես ինտելիգենտ է մոտեցել հեղափոխությանը և վոր նկարագրելով հեղափոխությունը, վորպես «Խելագարված ամբոխների» մի շարժում՝ չի հայտաբերել դասակարգային մի՛ և կուռ ու հաստատ տեսակետ։

Հակաճառողներից վոմանք, Ազատ Վշտունին և Արշալույս Տեր Հովհաննյանը (Նո՛ր ֆրոնտ) «ապացուցում» եյին, վոր Չարենցը «բռնացի» կերպով հետևում է Մայակովսկուն։ Սակայն բերած «զորավոր նմուշներից» պարզվեց, վոր հակաճառողները **վո՛չ կարդալ գիտեն Մայակովսկուն յեվ վո՛չ էլ հասկանալ։**

Հակաճառողներից ուրիշները, ինչպես ընկ Դարաղյանը և ընկ. Գարինը խոստովանվեցին, վոր նրանք «վոչինչ չեն հասկանում» Չարենցի գործերից և այսպիսով «արժեքավորվեց» նրանց հակաճառությունը՝ ըստ եյության։ Պարզվեց, վոր կարելի յե դեմ արտահայտվել և առանց հասկանալու։

Ազատ-Վշտունու նկատողությունը, թե Չարենցի «Ամենապոեմը» պատճենն է Մայակովսկու «150,000,000»-ի, ցույց տվեց մի նոր յերևույթ ստեղծագործական աշխարհում. այն է, — վոր կարելի յե մի գործ գրել ավելի շատ առաջ, քան «150,000,000»-ը և այնուամենայնիվ ադատվել նրանից, այսինքն արտագրել մի գործից, վորը դեռ գրված չէր։

Ընդհանրապես՝ «հակաճառությունները» շատ «գվարթ» անցան և ստեղծեցին այնպիսի տրամադրություն, վորը **միակն** էր գրական քննադատությունը հաջող կերպով կատարելու համար։

Յերեկոն վերջացավ գիշերվա ժամը 12-ից կես անց՝ Եղիշե Չարենցի և Տիգրան Հախումյանի պատասխանից հետո։

Ունկնդիր

ԽՄԲԱԳՐԱԿԱՆ ԿՈԼԼԵԳԻԱ

Նկար 10: Հայ ֆուտուրիստների դասախոսություն, Մուրճ, 1923, № 4, էջ 34:

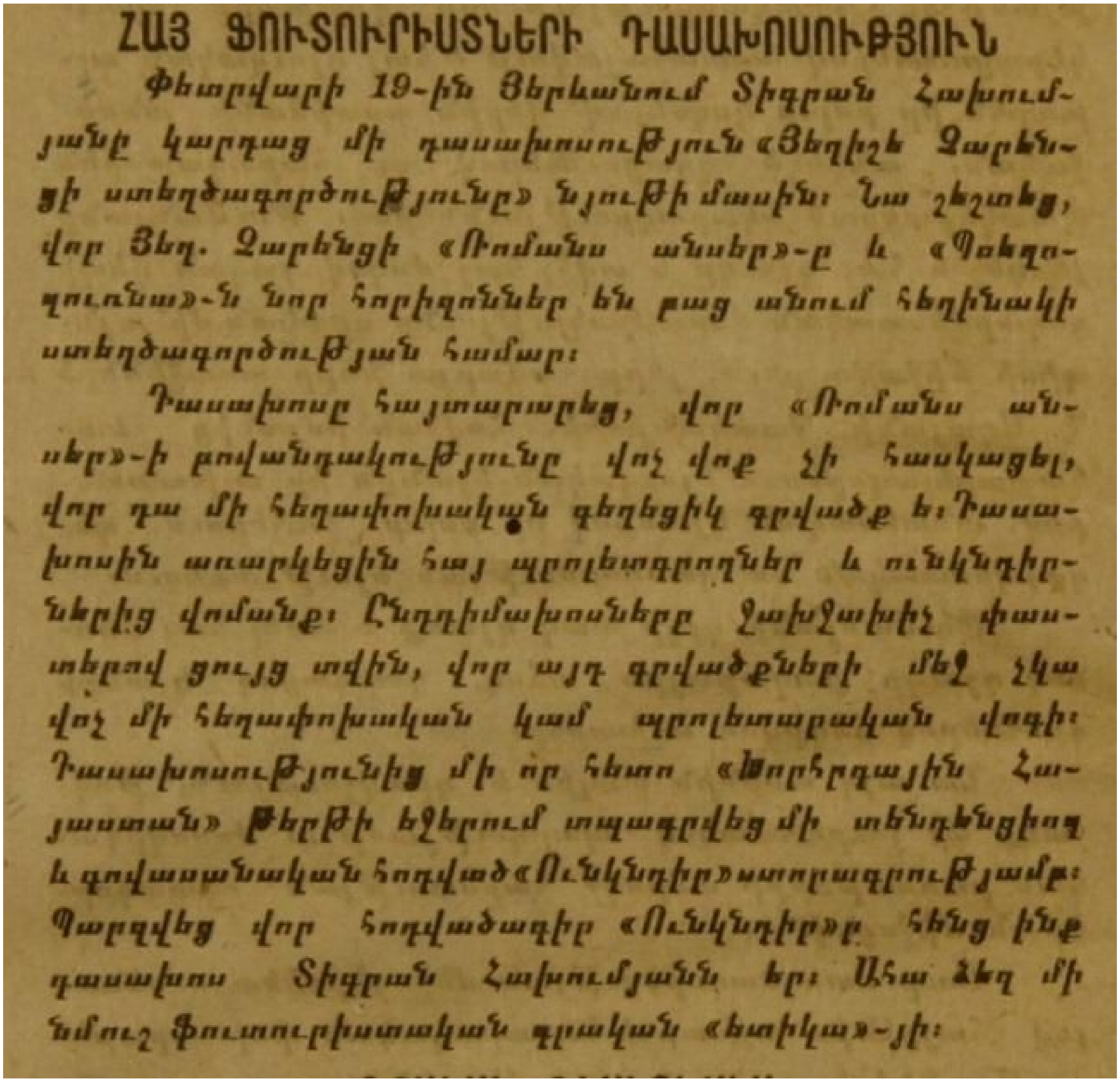

ՀԱՅ ՖՈՒՏՈՒՐԻՍՏՆԵՐԻ ԴԱՍԱԽՈՍՈՒԹՅՈՒՆ

Փետրվարի 19-ին Յերևանում Տիգրան Հախումյանը կարդաց մի դասախոսություն «Յեղիշե Չարենցի ստեղծագործությունը» նյութի մասին։ Նա շեշտեց, վոր Յեղ. Չարենցի «Ռոմանս անսեր»-ը և «Պոեզոպուռնա»-ն նոր հորիզոններ են բաց անում հեղինակի ստեղծագործության համար։

Դասախոսը հայտարարեց, վոր «Ռոմանս անսեր»-ի բովանդակությունը վոչ վոք չի հասկացել, վոր դա մի հեղափոխական գեղեցիկ գրվածք է։ Դասախոսին առարկեցին հայ պրոլետգրողներ և ունկնդիրներից վոմանք։ Ընդդիմախոսները ջախջախիչ փաստերով ցույց տվին, վոր այդ գրվածքների մեջ չկա վոչ մի հեղափոխական կամ պրոլետարական վոգի։ Դասախոսությունից մի որ հետո «Խորհրդային Հայաստան» թերթի էջերում տպագրվեց մի տենդենցիոզ և գովասանական հոդված «Ունկնդիր» ստորագրությամբ։ Պարզվեց վոր հոդվածագիր «Ունկնդիր»ը հենց ինքը դասախոս Տիգրան Հախումյանն էր։ Ահա ձեզ մի նմուշ ֆուտուրիստական գրական «էտիկա»-յի։